

УДК 378.015.31:172.15

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.3.2.15>

О. В. ЮРЧЕНКО

викладач кафедри фізики,

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,

м. Харків, Україна

Електронна пошта: olha.yurchenko@hnpu.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0002-7061-8362>

ФЕНОМЕНИ НАЦІЇ І НАЦІОНАЛІЗМУ ТА ЇХНІЙ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ОСВІТОЮ І ВИХОВАННЯМ У МОДЕРНІСТСЬКІЙ КОНЦЕПЦІЇ Е. ГЕЛНЕРА

Роботу присвячено аналізу поглядів одного з найвизначніших представників модерністського напрямку осмислення концепції нації та націоналізму Е. Гелнера, який зробив визначний внесок у становлення теоретичної думки у цій галузі. Показано, що основним принципом, який захищав науковець, був принцип збігу політичної і національної одиниць. Суверенну державу Е. Гелнер визнавав необхідною умовою розвитку націоналізму, оскільки вона уможливило існування структур, які створюють націю. Е. Гелнер акцентував увагу на вирішальному значенні соціально-економічних чинників для появи націоналізму.

З огляду на тематику цього дослідження особливу увагу приділено гелнерівському осмисленню феномену націоналізму у координатах освітньо-виховної системи та культури загалом. Показано, що Е. Гелнер, послідовно виділяючи фактори творення майбутньої нації в історичному контексті, обумовлені освітою, виокремив такі: виникнення писемності, зміни світогляду, забезпечення державою дотримання права на загальну та гарантовану владою освіту, поширення єдиної культури через школи та університети, стандартизованість освіти, забезпечення потреб системи освіти за рахунок держави. Підкреслено, що науковець надавав вирішального значення можливості держави утримувати систему освіти й підтримувати її високий рівень задля творення і розвитку політичної нації, виховання національної свідомості.

Зазначено, що Е. Гелнер виокремив чинники формування нації і розвиток націоналістичних рухів в умовах бездержавності. Серед підстав, які уможливили ці процеси, науковець виокремив такі: самовідтворюваність культури на місцевому рівні, яка дозволяє забезпечити передачу соціального досвіду; виховання традиційних норм поведінки; тяглість культури; наукове вивчення народної спадщини; масове поширення освіти; організація освітнього та наукового середовища, які стимулюють зростання національної свідомості; культурно-національне самовизначення інтелігенції; боротьба народу за національні права; розвиток місцевого самоврядування і поширення комунікації у суспільстві. Підкреслено, що через певний час головною метою зусиль національної інтелігенції і народу стає створення національної державності, або, принаймні, прагнення до неї. Підкреслено, що ці положення ілюструють український досвід національного будівництва.

У роботі обґрунтовано, що підходи Е. Гелнера до проблеми походження нації та націоналізму, формування національної свідомості через освітні інститути є актуальними й донині та підтверджують свою ефективність.

Ключові слова: нація, націоналізм, модерністська концепція націоналізму, Е. Гелнер, держава, освіта, виховання національної свідомості.

Вступ. У сучасному світі разом із процесами інтеграції і глобалізації спостерігається посилення ролі націоналістичних рухів та відтворення повноцінної національної державності. Унаслідок цього загострюється увага до теоретичного осмислення проблем нації, національної ідентифікації і формування національної свідомості.

1. Постановка проблеми. Націоналізм відіграв важливу роль і в культурному, і в інтелектуальному житті, а на політичній арені світу був головною рушійною ідеєю у війнах за незалежність та під час революційних перетворень суспільства. Як зазначив націолог К. Калхун, свідченням успіху націоналістичних проєктів

служить те, що існування і політична самостійність націй змогли стати основою поділу світу, поглядів на історію, основою національної державної політики, мистецтва, тобто «націоналізм глибоко вкоренився в наших уявленнях про світ» [Калхун : 25]. Водночас проблема формування національної свідомості є важливою педагогічною проблемою.

2. Аналіз попередніх досліджень. Аналізу понять «нація» і «національна свідомість» віддавна присвячувалася увага і в європейському, і в українському інтелектуальному середовищах. В європейському науковому просторі різні аспекти цього поняття розробляли Дж. Вико,

І. Г. Гердер, І. Кант, І. В. Гегель, І. Г. Фіхте, Е. Гелнер, К. Вердері та багато інших науковців. Серед вітчизняних гуманітаріїв їй приділяли увагу М. П. Драгоманов, О. І. Бочковський, І. П. Лисяк-Рудницький, Г. Г. Ващенко, О. О. Потебня, І. Я. Франко та інші.

Мета роботи - дослідження генезису нації і націоналізму та їх зв'язку з освітньо-виховною системою держави у контексті модерністської концепції Е. Гелнера.

3. Результати та дискусії. Для комплексного розуміння феномену нації і націоналізму зупинимося на основних підходах до них – примордіалістському і модерністському. Згідно з першим підходом нація є соціобіологічним організмом, природним утворенням, яке з'явилося у давні часи, а згідно з другим – вона є політичним інструментом, штучно створеною конструкцією, що виникла на початку Нового часу. Належність до нації у межах примордіалізму визначається як вроджена характеристика представника народу, що належить до певної культурної спільності. На противагу цій концепції виникла концепція модернізму, в якій народження нації починається з модерної епохи. За часів Великої французької революції націю почали розуміти як народ, що має політичні права, як політичний суб'єкт. Нації і націоналізм з'явилися на початку індустріальної епохи та пов'язані із розвитком капіталістичної формації, із посиленням ролі держави; з ними відбулися масштабні зміни у житті людства. Багато науковців розвинули ідеї, що базувалися на модерністському підході, серед яких найбільш відомими стали Е. Гелнер, Б. Андерсон, Е. Гобсбаум та їхні твори.

Ернест Анрі Гелнер (1925-1975 рр.) – англійський філософ і соціальний антрополог, став одним із найвідоміших представників модернізму, відмінною особливістю якого є ідея про появу націоналізму разом із епохою модерну, що почалася з настанням Нового часу. Як вважає український історик Г. В. Касьянов, теорія націоналізму Е. Гелнера стала одним із найвідоміших, найвпливовіших і найбільш дискусійних варіантів осмислення цього феномена [Касьянов]. На думку О. І. Міллера, без аналізу його робіт «неможливо відтворити загальну логіку розвитку теоретичної думки про націоналізм» [Міллер : 3]. Окрім того, для нашої країни

й української наукової думки у галузі націоналістичної гелнерівської підходи є важливими, оскільки у своїх роботах науковець приділив увагу процесам націотворення у Східній Європі.

Основні положення науковця викладені у низці робіт, серед яких є такі: «Нації та націоналізм», «Пришестя націоналізму. Міфи нації і класу», «Культура, ідентичність і політика», «Розум і культура: історична роль раціональності та націоналізму» тощо. Гелнерівське визначення поняття виглядає таким чином: «націоналізм — це політичний принцип, згідно з яким політична та національна одиниці мають збігатися»; «націоналізм - це теорія політичної легітимності, згідно з якою етнічні межі не мають перетинатися політичними кордонами» [Гелнер]. Отже, дефініція націоналізму Е. Гелнера цілком пов'язана з терміном «держава». Проте остання, будучи результатом суспільного поділу праці, на його думку, уможливило існування націоналізму, який «виникає лише в тому середовищі, в якому існування держави вже сприймається як даність». Отже, висновок, який робить науковець щодо існування нації і держави, цілком однозначний: «націоналізм стверджує, що вони існують одне для одного, що одне без одного не може існувати» [Гелнер].

Розглядаючи генезис націоналізму, Е. Гелнер зазначив, що його поява зумовлена якісно новими змінами у структурі суспільства, що супроводжують перехід від аграрного ладу до індустріального. Зокрема, досліджуючи процеси, що впливали на зародження націй, науковець виокремив ці якісно відмінні етапи розвитку людства, присвятивши їм такі розділи у своїй роботі «Нації та націоналізм», як «Культура в аграрному суспільстві» та «Індустріальне суспільство». Економічна нерівність призвела до того, що соціальна структура аграрної суспільно-економічної формації мала чітку диференціацію за становою або кастовою ознакою. В економічній системі панував традиційний примітивний уклад із ручною працею, який століттями залишався незмінним.

Ми звернемо увагу на значення, котре Е. Гелнер надав зв'язку грамотності, освітньо-виховного процесу, системи освіти, культури загалом та розвитку економічного життя суспільства з передумовами процесів націотворення. Значення, яке справила поява писемності на ці

процеси, дослідник порівнював із виникненням держави. Зокрема, науковець зазначав: «серед змін, які відбуваються в аграрну епоху, одна за своїм значенням дорівнює самому утворенню держави: йдеться про виникнення писемності й виокремлення письменних людей в особливий клас чи верству» [Гелнер]. Із плином часу утворення «досить стабільної і стандартизованої системи письма, що уможливило процеси накопичення і централізації знання та культурного доробку», охопило більшість сфер інтелектуальної зайнятості, що супроводжувалося подальшим розмежуванням «низької» народної, традиційної культури, і «високої» культури, повністю опертої на «письменних фахівців». В аграрному суспільстві у вищих класів була потреба підтримувати нерівномірний доступ до освіти, збільшуючи культурне розшарування. Зокрема, у релігійному житті підтримувалася потужна «тенденція мови богослужіння відокремлювати себе від народної мови» [Гелнер]. У суспільстві не було потреби підвищувати освітній рівень населення. Отже, висновок Е. Гелнера про стан культури в агрописемному суспільстві, що існував понад п'ять тисячоліть, полягав у тому, що у ньому не було тяжіння до формування «однорідної культури з єдиними нормами, кодифікованими у письмі»; це поєднувалося з відсутністю у владних структурах об'єднуючої ідеології. Проте вважаємо за потрібне підкреслити, що тоді розвивалися «низькі», народні культури та відбувалися етноконсолідаційні процеси.

У надрах феодального ладу визрівали вдосконалення технічних прийомів, розширення ринків, збільшувалося виробництво товарної продукції. Зміни у технічних прийомах вели до науки, а вона – до нових і все більш швидких змін у технічних прийомах, удосконалення яких зумовлювало позитивні стимули для прогресу нової науки. Процеси індустріалізації відбувалися разом із якісними змінами економічних і соціальних структур. Наслідком прогресу науки та виробництва стало народження капіталістичного ладу із наявністю постійної зацікавленості у впровадженні нових технологій, винаходів і зростанні виробництва. У поєднанні з науковим та економічним розвитком змінювався «світогляд, який власне його і зумовлював».

Звернемо увагу на гелнерівський акцент на освіті, необхідній для забезпечення потреб індустріального суспільства у кваліфікованих працівниках для всіх сфер суспільного виробництва. Науковець зазначав найвищу мету суспільства з розвинутою промисловістю: «ідеал суцільної грамотності та права на освіту є одним із найголовніших у пантеоні сучасних цінностей» [Гелнер]. Отже, на думку науковця, зміною величезної ваги стала поява виключної ролі освіти, яка стала важелем здобуття культурної однорідності населення. Грамотність, як підкреслював Е. Гелнер, в епоху модерна стала найбільш значною характеристикою соціалізованої людини.

Науковець розкрив особливості системи освіти, яка повинна містити «загальне, неспеціалізоване навчання, яке є характерною рисою високоспеціалізованого індустріального суспільства; не парадоксальною, а цілком природною та необхідною його ознакою». Науковець підкреслив, що у розвинутому суспільстві спеціалізована освіта ґрунтується «сама на спільному ґрунті неспеціалізованого і стандартизованого навчання», а додаткові вміння та перепідготовка набуваються за відносно короткий термін. Водночас існує небагато надто кваліфікованих і талановитих спеціалістів, що мають спеціальну освіту і талант. Як підкреслює дослідниця творчості націолога К. І. Лях, науковець стверджував, що «сама ідея націоналізму формується в людях під час просвіти» [Лях : 125]. У роботі «Нації та націоналізм» Гелнер наголосив вищу мету суспільства і держави – втілення у життя «принципу загальної і гарантованої владою освіти», який посідає «унікальне місце серед сучасних ідеалів» [Гелнер]. Наявність освіти і можливість працювати згідно з нею підвищує почуття соціальної захищеності, самоповаги особистості, окреслює культурні кордони, в яких люди «можуть дихати, як фахівці та соціальні істоти» [Гелнер].

Окрім необхідності існування в індустріальному суспільстві стандартизованої системи освіти, яка повинна охоплювати якомога більшу кількість людей, потрібна і стандартизована для цієї країни мова. Визнаючи функціонування мови як засобу спілкування у межах окремих спільнот протягом величезного проміжку часу, науковець підкреслив існування

нагальної потреби в єдиній мові для культурної спільноти, яка існує в індустріальному суспільстві: «уперше в історії людства зрозуміла і чітка мова спілкування стає загальнопоширеною, загальноживаною і необхідною». Отже, суспільство, на думку націолога, «повинно бути пронизано єдиною стандартизованою високою культурою» [Гелнер]. Науковець дійшов висновку, що сучасна людина віддана культурі, «саме вона визначає ідентичність». Поширення стандартів у сфері культури сприяє формуванню загальнонаціональної культури і згуртованості нації.

Гелнерівські думки про переважаюче значення стандартизованої культури, яка передається не у місцевих спільнотах, а на загальнодержавному рівні, через заклади освіти, демонструє його висловлювання: «лише культура, яка передається через школу, а не та, що передається на місці, у локальній спільноті, визначає корисність, чесноти і самоповагу сучасної людини» [Гелнер]. Він надав оцінку зміні положення вчителя у суспільстві. Констатує, що в розвиненому суспільстві у вчителя немає монополії на знання, тим не менше, «учительська верства нині стає... більш важливою - без неї уже не обійтися» [Гелнер]. Найважливішою властивістю системи освіти, яка активно впливає на створення нації, на якій наполягав Е. Гелнер, є формування культурної єдності нації. Зокрема, націолог увиразнював значення освіти: «освітня машина, яка одна-єдина здатна забезпечити широкомасштабне навчання, потрібна для створення спільного культурного середовища» [Гелнер]. Ураховуючи усвідомлення виключної ролі освіти у формуванні нації, науковець представив власну типологію націоналізму, яка ґрунтувалася на співвідношенні доступу як до освіти, так і до влади [Гелнер].

Ми звернемо увагу на виокремлення націологом умов, потрібних для створення «сучасної національної освітньої системи». Примітно, що для цього науковець передбачав необхідну підтримку політичної влади у суспільстві. Якщо політична спільнота країни нездатна утримувати освітню «піраміду», то існування нації, згідно з міркуваннями Е. Гелнера, не може справдитися. Зокрема, він докладно описав усі необхідні елементи системи освіти, яку можна

вважати загальнонаціональною. До необхідних і характерних особливостей підготовки фахівців освітньої піраміди науковець відносить «початкові школи, персонал яких навчений у середніх спеціальних навчальних закладах, де працюють викладачі з університетською освітою, яких, у свою чергу, навчали випускники аспірантур» [Гелнер]. Отже, підготовка вчителів для національної школи, як справедливо зауважував націолог, повинна здійснюватися викладачами вищого інтелектуального рівня. Науковець зазначав, що, «основа сучасного суспільного устрою - не людина меча, а викладач. Не гільйотина, а диплом про освіту є головним важелем і символом сучасної державної влади» [Гелнер]. Так само склалися умови для передачі державною владою єдиної високої культури через школи та університети.

Слід зазначити, що для того, щоб відігравати роль могутнього інструменту соціалізації індивіда, його цілісного суспільного виховання, залучення до конкретних суспільно-історичних інтересів і прагнень, потреби функціонування системи освіти повинні бути забезпечені державою. Зокрема, націолог указав на принципову спряженість освітніх потреб і можливостей держави їх задовольнити: «ця піраміда визначає мінімальний розмір життєздатної політичної одиниці. Одиниця, яка є надто малою, щоб забезпечити функціонування такої піраміди, не зможе нормально існувати. Саме цим визначаються їх мінімальні розміри» [Гелнер]. Отже, можна дійти висновку про однозначне усвідомлення Е. Гелнером важливості орієнтації економічних і соціальних можливостей держави на утримання національної системи освіти як однієї із стратегічних вимог повноцінного формування і життєздатності нації.

Аналізуючи розуміння націологом зв'язку надзвичайної важливості державної «монополії на законну освіту» та націоналізму, ми підкреслимо однозначну кореляцію цього положення: «коли це стає зрозумілим, стає зрозумілою й імперативність націоналізму, його природа, його укоріненість не у людській природі як такій, а у певному суспільному устрої, що став панівним» [Гелнер].

Зазначимо, що серед багатьох теоретиків націоналізму, які поділяють із Е. Гелнером думку про вирішальну роль культури у розвитку

вчення про націю, саме у його теорії провідне місце посідає стандартизована система освіти [Миллер : 6].

Від розгляду загальнотеоретичних побудов націолога ми перейдемо до аналізу науковцем конкретних умов, у котрих націоналістична ідеологія отримала поширення у країнах Східної Європи, до яких належить і Україна. Увагу привертає проведений науковцем аналіз факторів еволюції культури і націоналізму в їх «конкретних формах утілення». У роботі «Націоналізм» науковець пояснив становлення націй у Східній Європі. До встановлення «високої» культури «серед більшості, а часом і всього населення, панували культури низькі», культури етнічних спільнот. Відмітною особливістю народної культури, її позитивною властивістю, як справедливо відмітив націолог, була її «самовідтворюваність на локальному рівні», що свідчила про її життєздатність.

Науковець, теоретичні побудови концепції націоналізму якого були засновані на поширенні високої, єдиної для всієї нації культури, визнавав якості низької культури, яка «уможливила певний спосіб передання рис чи соціального досвіду від покоління до покоління». Якщо представники пануючої культури уярмлювали народ як соціально, так і культурно, то народ, як стверджував І. Гелнер, «мав чинити опір цьому пануванню спочатку шляхом культурного відродження і самоствердження, а згодом - війною за національне визволення» [Гелнер]. Інтелігенція наголошувала на небезпеці припинення своїх співвітчизників і відчуження від рідної культури. Науковець знову звернув увагу на місце вчителів і науковців у цьому процесі. У разі перемоги націоналізму «він відроджує або винаходить власну місцеву високу (писемну та забезпечену фахівцями) культуру, саме таку, що пов'язана із традиційними місцевими звичаями і діалектами», і «власний політичний дах». Представники інтелігенції – «будителі» відроджували нібито наявний, давній, справжній гін до високої культури та об'єднували братів племені в інтересах чистоти крові, процвітання і політичного прогресу» [Гелнер]. Зміст, який укладався у поняття «будитель», як підкреслив науковець, стосувався національного, а не особистого духовного пробудження. Ситуація, яка склалася на українських землях із повною від-

сутністю захисту культури корінного населення в державах, до яких вони входили, потребувала рішучих заходів із боку національної інтелігенції. Аналізуючи конкретні суспільно-історичні умови у східноєвропейських країнах, що склалися, Е. Гелнер підкреслив, що процеси соціально-культурної інтеграції відбувалися в умовах, коли «народні культури та малі традиції виживали лише завдяки спеціальним зусиллям і підтримці фольклорних чи філологічних товариств». Підкреслимо, що ці товариства стали місцем культурно-національного самовизначення фахівців-гуманітаріїв. Отже, завдяки орієнтації інтелігенції на етноцентризм, для якого характерна співчутлива фіксація рис власної етнічної групи, вона змогла очолити боротьбу народу за власні національні інтереси і пріоритети. Згодом однією з головних цілей національного українського руху стало створення національної державності, утвердження політичної нації.

Завершуючи аналіз теорії націоналізму Е. Гелнера, ми виокремимо його погляди на теоретичні суперечки між примордіалістами та модерністами. Під час відповіді на запитання про давність етнічного почуття, його «ототожнення з нацією і політичні вияви чимось давнім, наявним упродовж цілої історії» або, навпаки, визнання його «чимось сучасним, відмінною рисою світу, який утворився не так давно» [Гелнер], науковець із модерністських позицій визнав, що культура і влада, будучи закоріненими в часі, «у модерну епоху вступають у співвідношення та взаємодію іншого характеру, що, власне, й породжує націоналізм» [Гелнер]. Націолог підтвердив головну, на його думку, властивість націоналізму, - «політичне застосування культурної ідентифікації», результатом чого є те, що «культура(и) переходить у площину політичного принципу та визначає кордони політичних одиниць» [Гелнер]. Отже, найпростішою організацією суспільного життя під час здійснення права націй на самовизначення є принцип, згідно з яким національні інтереси титульної нації підтримуються державою.

Приймаючи твердження про те, що «позаісторичний вік націй є ілюзією», Е. Гелнер водночас у роботі «Націоналізм» визнавав, що «культура насправді є чимось, що передається крізь віки» [Гелнер]. Тому теоретик визнавав, що реальна ситуація з поліетнічністю може

створювати «етнічне протистояння», а кожна культурно-національна група не титульної нації продовжує потребувати безпечного життєвого простору. Науковець усвідомлював особливості «мотивів, які породжують націоналістичне почуття», головним із яких визнавав «надзвичайно глибоку закоріненість в обставинах життя сучасної людини» [Гелнер]. Замислюючись над проблемами реального спілкування в багатоетнічному суспільстві, науковець вважав, що міжетнічне спілкування є однією із найскладніших і суперечливих сторін суспільно-політичних і соціально-культурних відносин. Е. Гелнер наполягав на необхідності запобігати «спокусі насильницької поведінки» та підкреслював необхідність створення умов, в яких етнічні спільноти ефективно взаємодіятимуть, плідно обмінюючись духовними цінностями й досвідом. Націолог у загальному плані наводив вимоги до дій, спрямованих на запобігання і подолання етнічних конфліктів. Серед вимог і характеристик заходів, які потрібно приймати на загальнодержавному рівні, науковець виділив «стабільність, обережність і поміркованість змін, запровадження їх лише за необхідності й наявності гарантій упорядкованого переходу до наступного режиму; достаток; централізацію основних функцій утримання порядку...; культурний плюралізм» [Гелнер]. Е. Гелнер пропонував залучати представників наукової, політичної, педагогічної громадськості до формування у багатоетнічному суспільстві толерантності і взаємної поваги; здійснення комунікативного процесу обміну етнокультурною, соціальною і політичною інформацією, знаннями, почуттями учасників взаємодії, міжетнічного обміну соціальним і моральним досвідом народів, отже, сприяти процесам міжетнічної інтеграції. Виховання людей має базуватися на загальнолюдських моральних категоріях, у дусі миролюбності, слід здійснювати гуманістичний вплив на стан міжетнічних відносин.

Висновки. Отже, у роботі проаналізовано погляди одного з найвизначніших представників осмислення феномена націоналізму Е. Гелнера, який зробив визначний внесок у становлення теоретичної думки в цій галузі. Головне положення, яке обстоював науковець, полягає в тому, що політична і національна одиниці мають співпадати. Буття суверенної держави

дослідник вважав необхідною умовою розвитку націоналізму, оскільки воно забезпечує структури, які формують націю, зокрема інститут освіти. Як було акцентовано Е. Гелнером, соціально-економічні чинники мали вирішальне значення для появи націоналізму, саме з народженням капіталістичної формації визрівали умови розвитку цього явища.

З огляду на тематику нашого дослідження було проаналізовано гелнерівські положення про зв'язок розвитку нації із освітою та вихованням. Науковець розглянув цей взаємозв'язок в історичному контексті. Зокрема, в часи існування аграрного суспільства він виокремив фактор творення майбутньої нації, який за значенням впливу на її формування він порівнює із утворенням держави, — виникнення писемності. З появою індустріального суспільства найважливішою метою стало здійснення права на освіту для всього населення країни.

Особливої уваги заслуговує бачення науковцем суспільного ідеалу в галузі освіти і національного будівництва – здійснення «принципу загальної та гарантованої владою освіти». Втілення його у життя забезпечує як соціальну захищеність особистості, відчуття нею поваги до себе, так і чітко визначає культурні кордони нації. Підкреслимо, що науковець виокремив вимогу до системи освіти, яка сприяє формуванню нації, - її стандартизованість, трансляцію державною владою єдиної культури через школи та університети, що позитивно впливає на творення культурної гомогенності національної спільноти. Наголосимо, що націолог указав на принципову взаємообумовленість освітніх потреб та можливостей держави їх задовольнити. Важливим з погляду на організацію системи освіти є забезпечення її потреб за рахунок держави. Більше того, здатність держави фінансово утримувати систему освіти у власній країні та підтримувати її високий рівень принципово визначає, як підкреслив Е. Гелнер, як саме існування держави, так і повноцінне формування та життєздатність нації.

Зазначимо, що крім аналізу розгортання націоналізму у країнах Західної Європи, науковець розглянув особливості розвитку націоналістичних рухів на східноєвропейських землях, на теренах яких знаходиться Україна. Самовідтворюваність культури на місцевому рівні

дозволила в умовах тривалої бездержавності забезпечити передачу соціального досвіду від покоління до покоління та уможливити неперервність культури. Культурно-національне самовизначення інтелігенції допомогло їй очолити боротьбу народу за власні національні права. Через деякий час однією з головних цілей національного українського руху стало

створення національної державності, ствердження політичної нації.

Отже, Е. Гелнер зробив суттєвий внесок у проблему походження нації та націоналізму; його ідеї у царині осмислення цих феноменів і формування національної свідомості через освітні інститути є актуальними та підтримуються практикою сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гелнер Е. Нації та націоналізм; Націоналізм / пер. з англ. Київ : Таксон, 2003. 300 с.
2. Геллнер Э. Пришествие национализма. Мифы нации и класса. URL: <http://litopys.org.ua/gellner/puti.htm>
3. Калхун К. Национализм. Пер. А. Смирнова. Москва : Издательский дом «Территория будущего». 2006. 288 с.
4. Касьянов Г. Передмова URL: <http://litopys.org.ua/gellner/gel01.htm>
5. Лісовий В. Перший в Україні систематичний виклад теорій нації та націоналізму. URL: <http://litopys.org.ua/kasian/kas01.htm>
6. Лях К. И. Функционалистская теория национализма Эрнеста Геллнера. Тамбов: Грамота, 2014. № 11 (49): в 2-х ч. Ч. I. С. 124-128.
7. Миллер А. И. Теория национализма Эрнеста Геллнера и ее место в литературе вопроса. Национализм и формирование наций. Теории – модели – концепции. Отв. Ред. А. И. Миллер. Москва : 1994. С. 3-18.

REFERENCES

1. Gelner E. (2003) *Natsii ta natsionalizm; Natsionalizm* [Nations and nationalism; Nationalism]: Per. z anhl. Kyiv: Takson (in Ukrainian)
2. Gellner E`. Prishestvie naczionalizma. Mify` naczii i klasa.[The coming of nationalism. The myths of the nation and class.] Retrived from: <http://litopys.org.ua/gellner/puti.htm> (accessed 09.09.2021)
3. Kalkhun K. (2006) *Naczionalizm* [Nationalism] / per. A.Smirnova. Moskva: Izdatel'skij dom «Territoriya budushhego», (Seriya «Universitetskaya biblioteka Aleksandra Pogorel'skogo») (in Russian)
4. Kasianov H. Peredmova [Preface] Retrived from: <http://litopys.org.ua/gellner/gel01.htm> (accessed 09.09.2021)
5. Lisovyi V. Pershyi v Ukraini systematychnyi vyklad teorii natsii ta natsionalizmu [The first in Ukraine systematic presentation of theories of nation and nationalism] Retrived from: <http://litopys.org.ua/kasian/kas01.htm> (accessed 09.09.2021)
6. Lyakh K. I. (2014) Funkczionalistskaya teoriya naczionalizma E`mnesta Gellnera. [Ernest Gellner's functionalist theory of nationalism.] Tambov: *Gramota*, # 11 (49): v 2-kh ch. Ch. I. pp. 124-128.
7. Miller A. I. (1994) Teoriya naczionalizma E`mnesta Gellnera i ee mesto v literature voprosa.[Ernest Gellner's theory of nationalism and its place in the literature of the issue.] *Naczionalizm i formirovanie naczij. Teorii – modeli – koncepczii*. Otv. Red. A. I. Miller. Moskva: pp. 3-18.

O. V. YURCHENKO

Lecturer at the Department of Physics,
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,
Kharkiv, Ukraine
E-mail: olha.yurchenko@hnpu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-7061-8362>

NATION AND NATIONALISM PHENOMENA AND THEIR RELATIONSHIP WITH EDUCATION AND UPBRINGING IN THE MODERNIST CONCEPT OF E. GELNER

The work is devoted to the analysis of E. Gellner convictions, one the most representating of modernist direction prominent comprehensioner of nation concept and nationalism, who made a significant endowment to theoretical thought formation in this area. It is shown the main principle advocated by the scientist was the principle political and national units coincidence. E. Gellner recognized the sovereign state as a necessary condition for nationalism development, because it enables structures existence that create a nation. E. Gellner emphasized the crucial importance of socio-economic factors for nationalism emergence.

Given the subject of our study, special attention was paid to Gellner's understanding nationalism phenomenon in coordinates of educational system and culture in general. It is shown E. Gellner sorted out the following factors in the creation of the future nation by consistent allocation in the historical context due to education: writing emergence, changing worldviews, ensuring the state's right to general and government-guaranteed education, spreading single culture through schools and universities, standardizing education, supplying the demand of state education system. It was emphasized that the scientist gave a decisive importance to the state's ability to maintain the education system and maintain its high level for the creation and development of a political nation, and the upbringing of national consciousness.

It is noted E. Gellner identified the factors of nation formation and the development of nationalist movements in state absence. Among the reasons that made these processes possible, the scientist singled out the following: self-reproduction of culture at the local level, which allows the transfer of social experience, education of traditional norms of behavior, longevity of culture, scientific study of national heritage, mass education, organization of educational and scientific environment growth of national consciousness, cultural and national self-determination of the intelligentsia, the struggle of the people for national rights, the development of local self-government, the spread of communication in society. It is emphasized that after some time the main aim national intelligentsia efforts and the people becomes national statehood creation, or at least the desire for it. It is emphasized that these provisions illustrate the Ukrainian nation-building experience.

The paper substantiates E. Gellner's approaches to the problem nation and nationalism descendance, national consciousness formation through educational institutions are still relevant today and confirm their effectiveness.

Key words: nation, nationalism, modernist concept of nationalism, E. Gellner, state, education, upbringing of national consciousness.